

חנוכה

ברכות נר חנוכה

[א]

שהחיינו

אמר רב חייא בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך, ורב ירמיה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך. אמר רב יהודה יום ראשון הרואה מברך שתיים ומדליק מברך שלש, מכאן ואילך מדליק מברך שתיים ורואה מברך אחת. מאי ממעט ממעט זמן, ונימעוט נס נס כל יומי איתיה. (שבת כג, א)

על המצוה או על היום

היעב"ץ (בספרו מור וקציעה סי' תרעו) הביא בשם תשובת אשכנזית, שמי שלא היה לו נרות ביום ראשון של חנוכה, ובירך ברכת שהחיינו על ראיית הנרות, שוב אינו מברך ביום שני בשעת הדלקת הנרות. והטעם משום שאפילו בירך "זמן" בשוק יצא, היינו דס"ל שברכת שהחיינו אינו אלא מחמת החג. והק' עליו המו"ק שחייב לברך זמן גם משום המצוה, א"כ אע"פ שיצא ידי חובתו מצד החג, אבל מצד המצוה לא יצא, שאתמול לא קיים המצוה, א"כ חייב לחזור ולברך זמן בשעת הדלקת הנרות ביום שני.

בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תרעו) נפסק המדליק בליל ראשון מברך שלש ברכות, להדליק נר חנוכה, ושעשה נסים, ושהחיינו. ואם לא בירך זמן בליל ראשון, מברך בליל שני **או כשיזכור**. וכתב המשנה ברורה (ס"ק ב) ר"ל כשיזכור בשאר הלילות בשעת ההדלקה, ואם נזכר אחר ההדלקה אינו מברך בלילה זו עוד. ועי' בשער הציון (ס"ק ג) שהביא שבספר פתחי עולם בשם ישועות יעקב, מסופק שאם ארע זה בליל שמיני וממילא יתבטל לגמרי ברכת שהחיינו, דאפשר דכמו בעלמא קיימא לן דזמן אומרו אפילו בשוק, דהוא קאי על עצם היום טוב, אפשר דהוא הדין בזה דקאי על עצם הזמן דחנוכה שנעשו בו נסים ונפלאות, אלא דלכתחלה סמכו זה על זמן דהדלקה.

וכדבריו נמצא במאירי (שבת כג, א) וז"ל מי שאין לו להדליק ואינו במקום שיהא אפשר לו לראות, יש אומרים שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו בלילה ראשונה, ושעשה נסים בכל הלילות, והדברים נראין. וכן ראיתי מי שכתב שמי שלא הדליק עדיין, ובא לו בתוך ימי חנוכה שלילה ראשונה שהוא מדליק מברך זמן.

שהחיינו על קריאת המגילה ביום ועל הרגל

אבל כבר העירו שהמאירי סותר משנתו, דבמסכת מגילה (ד, א) דן האם חוזרין ומברכין שהחיינו על קריאת מגילה של הבוקר, שיש אומרים שעיקר הקריאה היא אותה של יום, ומתוך כך נוהגין לברך שהחיינו אף בקריאה של יום, אבל גדולי המחברים כתבו שאין אומרים אותו אלא בלילה, ואין הדברים נראין.

ומוסיף שיש שמגלגל חיוב זמן ביום מצד אחר, והוא מפני יום טוב שלא נאמר בלילה אלא על המגלה, מה שאין כן בשאר ימים טובים שאף אותו של לילה הוא לזכר יום טוב ולא לדבר אחר, ואף על פי שבסוכות יש זמן על הסוכה ועל היום טוב, ואעפ"כ זמן של לילה

עולה לכל, הדין נותן כן מאחר שאף הלילה יום טוב הוא, מה שאין כן מיהא בשמחת פורים שהרי סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו. וכ' המאירי שאין דבריהם כלום, **שכל שאין שם כוס לקדוש אין בו זמן**, ויום הכפורים שאני, שקדושתו יתירה ולא נפקע כוסו אלא מצד איסור שתייה שבו, ואין זה דומה אלא לחנוכה שיש זמן על ההדלקה ולא על היום. (ועי' לקמן מה שהבאנו בשם המו"ק).

וראיתי בספר שבט הלוי (ח"ג סי' צ) שרצה לחלק בין חנוכה לפורים, דדוקא חנוכה דהיתה תקנה מפורשת לברך על הראיה ג"כ, והטעם שתקנו כן עיין בתוס' (סוכה מו, א), וס"ל לדעה זאת דאין הראיה גורם אלא הודאת הנס דרך ברכה בכל יום, וכן אין היום גורם אלא הודאת הנס שנתיחדש בכל יום, וע"כ הכריע המאירי לענין חנוכה לברך, ולענין פורים שלא לברך. אבל לכאורה במאירי כתוב מפורש שאין הבדל בין חנוכה לפורים, ואדרבה מוכיח שאין חיוב מצד היום מחנוכה.

שהחיינו על מצוות היום של פורים

כתב המשנה ברורה (סימן תרצב ס"ק א) בשם המ"א שנכון לכון בברכת שהחיינו (שמברכים בשעת קריאת המגילה) גם על משלוח מנות וסעודת פורים, שהם ג"כ מצוות, ויודיע זה להש"ץ המברך דבעי כוונת שומע ומשמיע. ויכין זה בברכת שהחיינו דיום, כי זמנם ביום. ומי שאין לו מגילה לא יברך שהחיינו על משלוח מנות וסעודה, דזהו דבר הנהוג בכל יום ובכל שבת ויו"ט.

מוסיף המשנה ברורה, די"א דראוי לברך זמן על היום מפני תקפו של נס שהיה בו, וכיון דמזמן לזמן אתי הרי הוא ככל מועדי ד', שמברכין עליהן זמן. הביאור הלכה (שם ד"ה ושהחיינו) מביא שמקור המ"ב הוא מספר מור וקציעה שהשיג על המ"א, וז"ל מה בכך שהוא דבר נהוג, והלא בלאו מצות שילוח מנות וסעודה ראוי לברך זמן על היום, ואף שהוא מדברי קבלה צריך חזוק כשל תורה, ויותר ביחיד מפני תקפו של נס שהיה בו וכיון דמזמן לזמן קאתי, הרי הוא לענין זה ככל מועדי ד' שמברכין עליהן זמן, וזמן לא בעי כוס דהלכתא אומרו אפילו בשוק. ויוה"כ שאין בו אכילה ושתיה אלא שביתה ומנוחה אעפ"כ מברכין אותו וכו'. עי"ש (במו"ק) שמסיק שיש עליו לסמכו על הכוס של הסעודה כמו בשאר יו"ט.

על עצם תמיהתו על המ"א, תי' הביה"ל שגם המ"א מודה לזה, אלא שהוא מיירי שבליילה היה לו מגילה ובירך אז שהחיינו, וממילא יצא על עצם הזמן, והיכא דגם בלילה לא היה לו כלל אפשר דגם הוא מודה שיברך זמן ביום. אח"כ מביא דברי הברכי יוסף, וז"ל אם אין לו מגילה יברך שהחיינו, אך לא יברך ברכת שעשה נסים וברכת הרב את ריבנו. אבל כ' שהאחרונים כתבו דגם שהחיינו לא יברך עכ"ל. ותמה עליו הביה"ל שאיזה אחרונים מצא, שלכאורה כוונתו להמ"א וא"ר, אבל כבר כתב שאין ראיה, ומסיים וצ"ע למעשה.

[ב]

שעשה ניסים

ברכת השבח או ברכת המצוה

יש לחקור בחיוב ברכת שעשה ניסים, האם הוא ברכת השבח כמו הברכה שעשה לי נס במקום הזה, או דילמא שהברכה קשורה להדלקת הנרות והוי כעין ברכת המצוות.

ברכת שעשה לי נס במקום הזה

כתב בספר אבודרהם (ברכת הראייה, השבח וההודאה) בשם הרב אשר מלוניל, שהא דמברכין ברכת שעשה לי נס, בין אניסא דרבים בין אניסא דיחיד, דווקא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם, כגון מעברות הים ומעברות הירדן והדומה להם, אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו, כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצל, וכיוצא בזה, אינו חייב לברך שעשה לי נס במקום הזה. שואל האבודרהם והרי פורים שהיה נס כמנהג העולם ומברכין שעשה נסים, ותי' דהתם נמי יצא ממנהג העולם מפני ב' דברים, הא' שבטל כתב המלך והוא הפך דת פרס ומדי, והב' שהרג קרוב לפ' אלף מאומתו, בעבור אהבת אשה אחת, ואין זה מנהג העולם וטבעו. ובחנוכה לאו משום מעשה דיהודית (שהיתה בדרך העולם) מברכין שעשה נסים, אלא משום פך השמן שהיה חתום בחותמו של כ"ג, ולא היה להדליק אלא יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים, שהיה כמעשה אליהו ואלישע ע"כ. משמע מדבריו שגדר ברכת שעשה נסים הוא כמו ברכת שעשה לי נס במקום הזה, (אלא שזה בזמן, וזה במקום) שהרי האבודרהם לומד אחד מהשני.

וכעין זה מצאנו בשאילתת דרב אחאי (שאילתא כו) שדן באריכות על כל הענין של ברכת הניסים, וכתב בתו"ד וז"ל וכד מטאי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל, כגון חנוכה ופורים, מיחייב לברוכי ברוך שעשה נסים לאבותינו בזמן הזה. משמע ג"כ שברכת שעשה נסים הוא מעין ברכת שעשה לי נס במקום הזה. אבל עי"ש שהוסיף וז"ל בחנוכה על שרגא, ובפורים על מקרא מגילה. וזה דלא כמו שהבאנו לקמן בשם המאירי שברכה זו שייך אפילו למי שאינו מדליק נרות חנוכה, ולמי שאינו קורא את המגילה.

והבור רק אין בו מים

עפ"י דברי האבודרהם אלו, רצה המשך חכמה (בראשית פרק לז, כד) לפרש שרב תנחום (שבת כב, א) שדרש את הפסוק והבור רק אין בו מים, "אבל נחשים ועקרבים יש בו", הוא לשיטתו במה שמובא בב"ר (בראשית רבה פרשה ק, ח) בשם רב תנחומא, (שכידוע רבי תנחומא דבמדרש, הוא רב תנחום בש"ס), שבשעה ששב יוסף מקבורת אביו הציץ בבור, ולשם שמים נתכון, לברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה. והיינו משום שהנס יצא מטבע העולם בירך ברוך שעשה לי נס, דלשיטתו היה נס שיצא מדרך הטבע, שהיו שם נחשים ועקרבים. ועי"ש עוד מה שמסביר בזה סמיכת המימרא, שגר חנוכה שהדליקו למעלה מעשרים אמה פסולה.

ברכת שעשה נסים למי שאינו מדליק ואינו רואה נ"ח

על פי דברי האבודרהם יש להבין ג"כ דברי המאירי הובא בביה"ל (ריש תרצ"ב), וז"ל (הביה"ל) ובאמת לפי סברתו (של המור וקציעה) שיברך זמן על עצם היום, מפני תקפו של נס שהיה בו, א"כ היה לו לברך ג"כ ברכת שעשה נסים, ובאמת מצאתי במאירי (שבת שם) לענין חנוכה, וז"ל מי שאין לו להדליק ואינו במקום שאפשר לו לראות, י"א שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו בלילה א', ושעשה נסים בכל הלילות, והדברים נראים. הרי לן שברכת שעשה נסים אינו קשור להדלקת הנרות אלא ברכת השבח על הנס, והוא בעצם ברכת שעשה לי נס במקום הזה, אלא שלא מדברים על המקום אלא על הזמן, ולכן אפילו אם אינו מדליק ואינו רואה יכול שפיר לברך.

אבל הביאור הלכה כ' שאח"כ מצא בברכי יוסף שאינו מברך שעשה נסים, וז"ל הברכ"י אם אין לו מגילה יברך שהחיינו, אך לא יברך ברכת שעשה נסים, וברכת הרב את ריבנו.

ברכת הרואה בשאר מצוות

התוספות (סוכה מו, א) ד"ה הרואה, הק' למה בשאר מצוות כגון לולב וסוכה לא תקנו חז"ל ברכת הרואה, ותי' דרק לגבי נר חנוכה משום חביבות הנס תקנו ברכת הרואה, וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים, ואין בידם לקיים המצוה. וכתבו שטעם ראשון נראה עיקר דלא תיקשי ליה מזוזה, דלפי טעם השני היו צריכים לתקן ברכת הרואה גם במצות מזוזה, שיש הרבה אנשים שאין להם בית, ולא מקיימין מצות מזוזה. עוד תירצו דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך.

והנה לכאורה כל דברי התוס' תמוהים, דמאי שייטיה ברכת הרואה לשאר מצוות, כגון סוכה מזוזה ולולב, הרי בחנוכה קרה לנו נס ולכן יש ברכת שעשה ניסים, וזה שייך אפילו למי שלא הדליק, אבל בשאר מצוות מהיכי תיתי שיתקנו ברכה. אלא משמע מתוס' שגדר ברכת שעשה ניסים הוא כברכת המצוה, שחוץ מברכת אשר קדשנו וכו' הוסיפו עוד ברכה בשביל המצוה, א"כ היה ק' להם למה לא תקנו כך ג"כ בשאר מצוות.

מי מברך ברכת הרואה

שיטת רש"י (שבת כג, א) ד"ה הרואה, שהעובר בשוק ורואה באחד החצרות דולק, ומביא בשם רבינו יצחק בן יהודה, שאמר משם רבינו יעקב, דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה. משמע שאפילו אם כוונתו להדליק אח"כ יברך ברכת הרואה. אבל עי' מרדכי (רמז רסב) בשם רש"י דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, **ושאין דעתו להדליק בעצמו**, כגון אכסנאי שלא שמע הברכה. משמע שאם דעתו להדליק אפילו אח"כ אינו מברך.

ועי' בחידושי הריטב"א (שם) שמביא פלוגתא בזה, וז"ל אבל דעתו להדליק הוא עצמו בתוך ביתו ורואה נר אחר, יש אומרים שמברך על הראייה וחוזר ומברך בשעה שמדליק, ויש אומרים דכיון שדעתו להדליק בביתו אינו צריך עכשו לברך על ראייתו, **ואין בזה משום אין מעבירין על המצות**, כיון דעל ידי הדלקה עדיף טפי.

אין מעבירין על המצוות

[דרך אגב רואים מהריטב"א, שהכלל שאין מעבירין על המצוות נדחה מפני עשיית המצוה באופן יותר מהודר, ועי' ריש סימן כ"ה שטלית קודם לתפילין משום דמעלין בקודש ואין מורידין, אבל אם פגע בתפילין תחילה מניחן, כדי שלא יעבור על המצוה, אע"פ שאם יעבור על המצוה יקיים את הענין של מעלין בקודש.]

ומצאתי בברכי יוסף (או"ח סי' ק"מ) שבא ליישב דברי הרמ"א (או"ח סי' תרפד, ג), דהנה קי"ל שבר"ח טבת שחל בשבת קורא הקריאה של ר"ח לפני הקריאה של חנוכה. וכתב הרמ"א שאם טעה והתחיל לקרות בשל חנוכה, צריך להפסיק לקרות בשל ר"ח. ותמהו עליו הרי הכלל שאין מעבירין על המצוות דוחה הכלל של תדיר קודם, כמבואר בתוס' (יומא לג, ב). ותי' הברכ"י על פי דברי החכם צבי (סי' קו) שמתוך סוגיית מועד קטן (ח), א) ופירש רש"י שם, מבואר דאין מעבירין על המצוות אפילו על קלה מפני חמורה, והוקשה לו מסוגיא דמנחות (דף מ"ט) דאיבעיא התם מוספין דהאידינא ותמידין דלמחר מוספין קדמי שהן מקודש, או תמידין קדמי שכן תדיר, אלמא דלא אמרינן אין מעבירין אלא כששתיהן שוות, אבל אם יש יתרון למצווה אחת לא אמרינן אין מעבירין.

ותי' הח"צ דתמידין ומוספין כחדא מצוה חשיבי, דתרוייהו עבודת הקרבנות ניהו, וכחד בהמה חשיבי, אבל במצוות שונות אין מעבירין קלה מפני חמורה. ולפי זה קריאת ר"ח וחנוכה כחדא מצוה חשיבי, דהאי שינון והאי שינון, דומה לעבודת הקרבנות, שאע"פ שהם קרבנות שונים חשבינן להו חדא מצוה, ובכי האי גוונא לא אמרינן אין מעבירין קלה מפני חמורה, אלא המצוה שיש לה מעלה על חבירתה היא קודמת. ולפי"ז ניהא דברי הריטב"א, שדווקא כאן אומר הריטב"א ש"אין מעבירין" נדחית, משום דהוי אותו מצוה, אבל בטלית ותפילין יודה שאין מעבירין עדיף על מעלין בקודש.].

מדליקין עליו בביתו

להלכה נפסק בשו"ע (אורח חיים סימן תרעו סעיף ג) שמי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו הלילה, וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו, כשרואה נר חנוכה מברך שעשה ניסים, ובליל ראשון מברך גם שהחיינו, ואם אח"כ בליל ב' או ג' בא להדליק אינו חוזר ומברך שהחיינו. וכתב על זה המ"ב דיש פוסקים דסברי דאפילו יודע שמדליקין עליו בביתו כיון דהוא בעצמו אינו מדליק, וגם אינו משתתף עם אחרים בפריטי, צריך לברך על הראיה להודות על הנס, וגם לברך אז שהחיינו. אבל מסיק שאינו כדאי לעשות כן למעשה, דספק ברכות להקל.

ונראה שמחלוקת זו האם לברך שעשה ניסים היכא שמדליקין עליו, תלוי בעיקר גדר חיוב ברכת שעשה ניסים, שאם ברכת שעשה ניסים קשור להמצוה והוי כעין ברכת המצוה, אז היכא שכבר קיים המצוה ע"י שהדליקו עליו בביתו, שוב אין ענין לברך שעשה ניסים, אבל אם יסודו ברכת השבח על הנס, כמו ברכת שעשה לי נס, אז אפילו אם קיים מצותו יש ענין עדיין לברך, הואיל והוא עצמו עדיין לא בירך ברכת שעשה ניסים. (ומה שכתב המ"ב שאם הצטרף בפרוטה אינו מברך, עי' בשערי ציון דמיירי שעמד שם בשעת ההדלקה ושמע ברכת שעשה ניסים וכוון לצאת).

חיוב לראות הנרות

המחבר (אורח חיים סימן תרעז) מביא שיש אומרים שאע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו, אם הוא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות. ומסביר הרמ"א כי חייב לראות הנרות. ועי' במשנה ברורה (ס"ק יד) שזה סותר למה שכתב לעיל (סימן תרע"ו ס"ג), דכשמדליקין עליו בביתו א"צ לברך על הראיה, ודין דכאן הוא מן המרדכי, ושם סתם המחבר כשארי פוסקים שחולקין עליו, ולכן לדינא אין לנהוג כן להדליק בברכה, אא"כ שיאמר שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו.

ועי' בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק א סימן קצ) שתירץ כי בוודאי אם רוצה להדליק במקום שהוא שם יכול להדליק בברכות לכו"ע דלא גרע ממהדרין, ולכן כתב המחבר שי"א (הוא המרדכי ודעימיה) שצריך להדליק, כי נכון להדר לצאת שיטת המרדכי מאחר שלכו"ע אין שם ברכה לבטלה, אבל בסי' תרע"ו לענין רואה בלא מדליק לא הביא שיטתו, כי ספק ברכות להקל, ובפרט שרוב הראשונים סברי שאין לברך והויא ברכה לבטלה.

ועי' בשער הציון (ס"ק כא) שהמאמר מרדכי מתרץ דדעת המחבר דשאני התם שהוא במקום ישראל ורואה הנרות, דכיון שפטור מעיקר המצוה על ידי שמדליקין עליו בביתו ואין צריך להדליק, וגם רואה נרות חבירו, ולא בעי לאדלוקי כדי לראותם, אין לו לברך על הראיה כיון שפטור מעיקר המצוה דהיינו ההדלקה, אבל הכא שהוא במקום שאין שם ישראל ואינו רואה הנרות, אף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו מכל מקום חייב הוא

לראות הנרות, ומאחר שצריך להדליק כדי לראות הנרות מדליקן בברכות כיון שהוכרח להדליק.

המדליק בבית הכנסת

כתוב בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תרעא סעיף ז) ומדליקין ומברכין בבית הכנסת משום פרסומי ניסא. וכתב על זה הרמ"א בשם הריב"ש, שאין אדם יוצא בנרות של בהכ"נ, וצריך לחזור ולהדליק בביתו. וכתב בשערי תשובה (ס"ק יא) בשם המח"ב בשם זרע אמת, שאם הדליק קודם בבהכ"נ לא יחזור לומר בביתו ברכת שהחיינו, אם לא שמדליק להוציא ג"כ אשתו ובני ביתו. משמע מדבריו שרק ברכת שהחיינו אין עליו לברך, אבל ברכת שעשה ניסים שפיר מברך עוד הפעם בביתו. וצריך עיון מאי שנא ברכת שהחיינו מברכת שעשה ניסים. וצריך לומר שברכת שהחיינו נתקן על היום, ולכן אם בירך פעם אחת אין לו לברך עוד הפעם, משא"כ ברכת שעשה ניסים שהוא על מצות נר חנוכה, וכאן בהדליק בבהכ"נ שלא יצא ידי חובתו וצריך להדליק שוב, אז גם חוזר ומברך שעשה ניסים.

אבל עי' בשו"ת אגרות משה (או"ח סי' קצ) שתמה על השערי תשובה שאפילו אם נאמר שברכת שהחיינו נתקן על החג, אבל פשוט שנתקן גם על המצוה, א"כ היכא שהדליק בבהכ"נ שלא יצא ידי חובת המצוה, עליו לברך שהחיינו שוב. ולכן מסיק שמסתבר שצריך לברך בביתו גם שהחיינו, שהדלקתו בבהכ"נ אינו כלום. ובשם הגרשז"א זצ"ל ראיתי, שאם הדליק בבהכ"נ שוב לא יברך גם ברכת שעשה ניסים כשחוזר ומדליק בביתו. ועי"ש (באג"מ) שלעיקר נקט שברכת שהחיינו אינו על החג, הואיל ולא נאסר בעשיית מלאכה, [וכן הוא בספר העמק שאלה (שאלתא כו, י)] ומוכיח כדבריו מהא דאמרינן שהרואה נר חנוכה מברך שעשה ניסים ושהחיינו בלילה הראשונה, משמע שאם לא ראה אינו מברך כלל. ועי"ש עוד שהביא הביה"ל בשם המאירי שיש לברך זמן על היום, כמו ביום טוב אף בלא ראיית נרות, וגם מה שהביא מספר מור וקציעה לענין פורים שיברך זמן אף כשאין לו מגילה, אבל כתב שזה לא יתרץ דברי השערי תשובה, שלפי המאירי גם שעשה ניסים צריך לברך בשוק, וא"כ עדיין אין לחלק. אבל מצאת גם מה שהביא הביה"ל מהברכי יוסף בשם הר"י מלכו שמחלק דנס לא יברך וזמן יברך, וכתב שאולי המח"ב זרע אמת סברי כן. (אבל עדיין קשה שאפילו אם יש חיוב על עצם היום, אבל כמו בסוכות מברך על היום וחוזר ומברך על מצוות היום, ה"נ כאן כמו שהקשה הגרמ"פ).

מי ששכח לברך בהדלקה

הגרע"א (שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורה תניינא סימן יג) הסתפק במי שהדליק נרות חנוכה ושכח לברך מה יעשה, וכתב דברכת על הנסים ושהחיינו אם אירע כן בליל א' אף דמיד שהדליק הנר גמר מצות הדלקתו, מ"מ מברך אותם, דלא גרע מרואה דמברך נ"ח, דפשיטא אף לא בירך מיד בתחילת ראייתם, מ"מ מברך בעוד שרואם, ה"נ כן. וכן פסק המשנה ברורה (סימן תרעו, ד) וז"ל הדליק נר חנוכה ושכח לברך על הדלקתה ורק קודם שהדליק כולן נזכר דעדיין לא בירך, יש לו לברך כל הברכות. עוד כתב שאם נזכר לאחר שהדליק כולם אין לו לברך ברכת להדליק רק ברכת שעשה ניסים וכן ברכת שהחיינו יש לו לברך. וכתב השער הציון שגם הפרמ"ג נוטה כך, ועי' בדעת תורה למהרש"ם שאע"פ שבמשב"ז (תרעו, ב) נוטה כפסק של הגרע"א, אבל הפרמ"ג (בס"ק ד) חזר בו וכתב דלמאן דאמר כשאשתו מדלקת עליו אין מברך ארואה הוא הדין בזה. אבל עי"ש (בשו"ת הגרע"א) שכבר חילק בין היכא שמדליקין עליו, להיכא ששכח לברך, משום דהתם כיון שיוצא

בהדלקה, א"כ הדלקה וברכתה כאלו הדליק הוא בביתו, משא"כ היכא דהדליק ולא בירך, מהיכי תיתי נימא דיגרע כחו במה שהדליק מאלו לא הדליק והיה מחויב בברכת נר חנוכה מצד רואה, וכי בשביל שהדליק ג"כ פקע ממנו חיוב זה. ולפי מה שכתבנו לעיל להסביר השיטה שאינו מברך ברכת שעשה ניסים כשהדליקו עליו בביתו, משום שתקנו הברכה כברכת המצוות, וכבר יצא ידי חובת המצוה, אז כמו שאינו יכול לברך ברכת להדליק היכא שאינו מדליק עוד נרות, אז ג"כ אינו יכול לברך ברכת שעשה ניסים.

סומא במצות נר חנוכה

דעת מהרש"ל בתשובה (סי' ע"ז) שסומא חייב מן הדין בהדלקת נר חנוכה, דכיון דקי"ל שסומא חייב במצוות, והוא עושה מעשה הדלקה ואחרים רואים אותה, אז יש כאן משום פרסומי ניסא, א"כ הרי יש מצוה שלמה, ומשמע מדבריו דפשיטא דגם מברך עליה. (אלא שכתב בתחילת דבריו שעדיף שאשתו תדליק עליו, או אם נמצא בין אנשים שישתתף בפרוטתה.)

אלא שהיעב"ץ (במו"ק סו"ס תרע"ה) מהסס בדברי מהרש"ל ודעתו שלא יברך הסומא, נימוקו עמו, מדאמרו (שבת כג, א) הרואה מברך, משמע שמי שאינו רואה אינו מברך. לכאורה דבריו תמוהים ואין מזה הוכחה כלל, דשם מיירי שאינו מדליק ולכן אינו חייב עד שיראה משא"כ בציוור של המהרש"ל, שמדליק ואחרים רואים, ואיכא פרסומא ניסא שפיר יכול לברך. ואולי סובר היעב"ץ שגם במדליק ברכת שעשה ניסים הוי ברכת הרואה.

מתי מברכים ברכת שעשה ניסים

ועי' בחידושי הריטב"א (שבת כג, א) שדן מתי מברכים ברכות נר חנוכה, וכתב דיש אומרים כי הראשונה שהיא ברכת המצוה צריך לברך תחלה, אבל השתים האחרות אומרים אחר שהתחיל להדליק, **שיהא רואה נסו ויברך עליו כעין הרואה נר חנוכה**. ויש שרצו להוכיח מהריטב"א שברכת שעשה ניסים הוי ברכת הרואה, אפילו למי שמדליק, וא"כ יהיה סמך לדברי מהרש"ל מהריטב"א, אבל אינו נראה כן, ואדרבה משמע הפוך שכתב דהוי כעין הרואה.

עוד כתב היעב"ץ טעם שלא יברך די"ל דהלכה כמ"ד סומא פטור ממצוות, ואף למ"ד חייב במצות דילמא דוקא מדרבנן, ומש"ה עדיף טפי דלא ליברך. ותמה עליו בשו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן סז) דאדרבה מכאן יש ראייה נגדו, דהא כבר ידוע דהסכמת כמעט כל הפוסקים דקיי"ל כרבנן דסומא חייב במצות מן התורה, ולר' יהודה יתכן דחייב מדרבנן.

סומא בברכת שעשה ניסים

עוד כתב השבט הלוי שאפילו אם הדין כדברי היעב"ץ שלא לברך כה"ג, היינו רק ברכת להדליק נ"ח, אבל ברכת שהחיינו ושעשה ניסים שפיר יכול לברך, והוא עפ"י דברי המאירי שהזכרנו, שיש חיוב לברך שעשה ניסים ושהחיינו אפילו אם אינו מדליק. וא"כ כ' השב"ה"ל נהי דאני בעניי כתבתי שם דלמיעבד מעשה כהמאירי קשה כיון דסתימת הראשונים והשו"ע לא יראה כן, מ"מ כיון דהמאירי מכריע לברך בחנוכה גם בלי ראייה, והמ"ב (סי' תרצ"ב) לא מדחה לה לגמרי, א"כ בסומא דמדליק באמת אף על פי שאינו רואה בעצמו, מ"מ כדאים אלו הראשונים לסמוך עליהם בכה"ג לברך עכ"פ שהחיינו ושעשה ניסים.